

Cercetările arheologice efectuate în anul 1980 la Vânători, jud. Galați, au avut caracter de salvare, fiind impuse de lucrările de irigații din Cîmpia Covurluiului. Suprafața cercetată se află situată pe faleză lacului Brateș, unde este o vastă stațiune arheologică cu urme de locuire umană, începînd din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului (cultura Foltești) și continuînd cu Hallstattul (cultura Babadag), apoi cu epoca migrațiilor (cultura Sîntana de Mureș), secolele X—XI (cultura Dridu), epoca medievală (secolul XVI) și contemporană (secolul XX)¹.

Au fost trasate 30 de secțiuni, prin care s-a urmărit cercetarea zonei în care urmează să fie săpat canalul pentru conducta magistrală care va asigura necesarul de apă al unui mare sistem de irigații din Cîmpia Covurluiului (fig. 1). Secțiunile au controlat o zonă de 1 500 m², în care au apărut complexe arheologice ce se încadrează în trei etape de locuire, și anume:

1. Cea mai veche locuire datează din secolul al IV-lea e.n., aparținînd culturii Sîntana de Mureș.

2. Următoarea etapă de locuire datează din secolele X—XI.

3. A treia etapă de locuire datează din secolul al XVI-lea.

COMPLEXE ARHEOLOGICE DIN SECOLUL AL IV-LEA e.n.

Cultura Sîntana de Mureș este atestată de un semibordei și trei gropi de provizii.

Bordeiul I a fost descoperit în secțiunile I și III. Planul prezintă o formă dreptunghiulară.

¹ În 1979, am efectuat săpături de salvare în această stațiune, și anume la limita ei sudică, unde am descoperit două nivele de locuire: din perioada hallstattului timpuriu (cultura Babadag, faza I) și epoca migrațiilor (cultura Sîntana de Mureș). Dacă locurile din diferite epoci au avut extinderi mai mult sau mai puțin întinse în acest sector al falezei Brateșului, în schimb, purtătorii culturii Sîntana de Mureș care au locuit aici, au ocupat cea mai mare suprafață, a cărei lungime este de doi km de-a lungul falezei. Această așezare de tip Sîntana de Mureș o considerăm importantă nu numai ca mărime, ci și după poziția geografică pe care o are, fiind situată la 10 km de Dunăre.

Consemnăm faptul că și în acest sector al falezei Brateșului se găsesc izvoare naturale care au constituit unul din factorii ecologici care au determinat locuirile repetate pe același teren.

cu colțurile rotunjite. Materialul ceramic este format din fragmente lucrate cu mîna sau la roată, neîntregibile, specifice sec. IV e.n.

Groapa nr. 3 a fost descoperită în S XIII. A avut o formă de clopot. Materialul ceramic rezultat este, cantitativ, puțin și este reprezentat de cîteva fragmente de vase romane și dacice, lucrate la mîna sau la roată, databile în secolul al IV-lea e.n.

Groapa nr. 4 a fost descoperită în S XIX. Au apărut fragmente de amfore romane, cîteva de vase lucrate cu mîna, și fragmente de oase. Groapa avea formă de clopot, cu diametrul fundului de 1,60 m, fiind adîncă de 0,95 m. După specificul materialului arheologic datează din secolul al IV-lea e.n.

Groapa nr. 5 a fost identificată în S XXI și avea formă de sac. Diametrul fundului a fost de 0,60 m, iar adîncimea de 0,70 m. Fragmentele ceramice, găsite în pămîntul de umplutură al gropii, datează din secolul al IV-lea e.n.

Material arheologic aparținînd secolului al IV-lea e.n. s-a găsit și pe traseele secțiunilor II, XII, XIII, XVI, XVII, XVIII, XXV. Au fost găsite fragmente ceramice aparținînd autohtonilor, lucrate cu mîna sau la roată, sau ceramică de import, reprezentată prin fragmente și torți de amfore din pastă roz-gălbui cu nisip maroniu.

COMPLEXE DATÎND DIN SECOLELE X—XI

Locuirea cea mai intensă din această zonă a falezei Brateșului aparține secolelor X—XI. Au fost descoperite trei bordeie, un cuptor și șapte gropi. Din poziția acestor complexe în planul general al săpăturii, credem că ne aflăm la limita nordică a locuirii din secolele X—XI. În ceea ce privește dispunerea în plan a complexelor se observă o dispersare și numai într-un caz se intercorează două complexe — Bordeiul 5 cu groapa 6.

Bordeiul IV a fost descoperit în S IX. Are formă aproape trapezoidală. Groapa semibordeiului a fost deranjată de șanțul unei conducte de apă care a distrus jumătate din latura nordică și colțul de NE. Adîncimea bordeiului este de 70—80 cm de la nivelul de călcare al secolului X. În colțul de NV se află instalația de încălzire, for-

VINĂTORI - 1980

PUNCTUL „AMIRAL”
PLANUL SĂPĂTURII DE SALVARE

Intocmit M BRUDIU

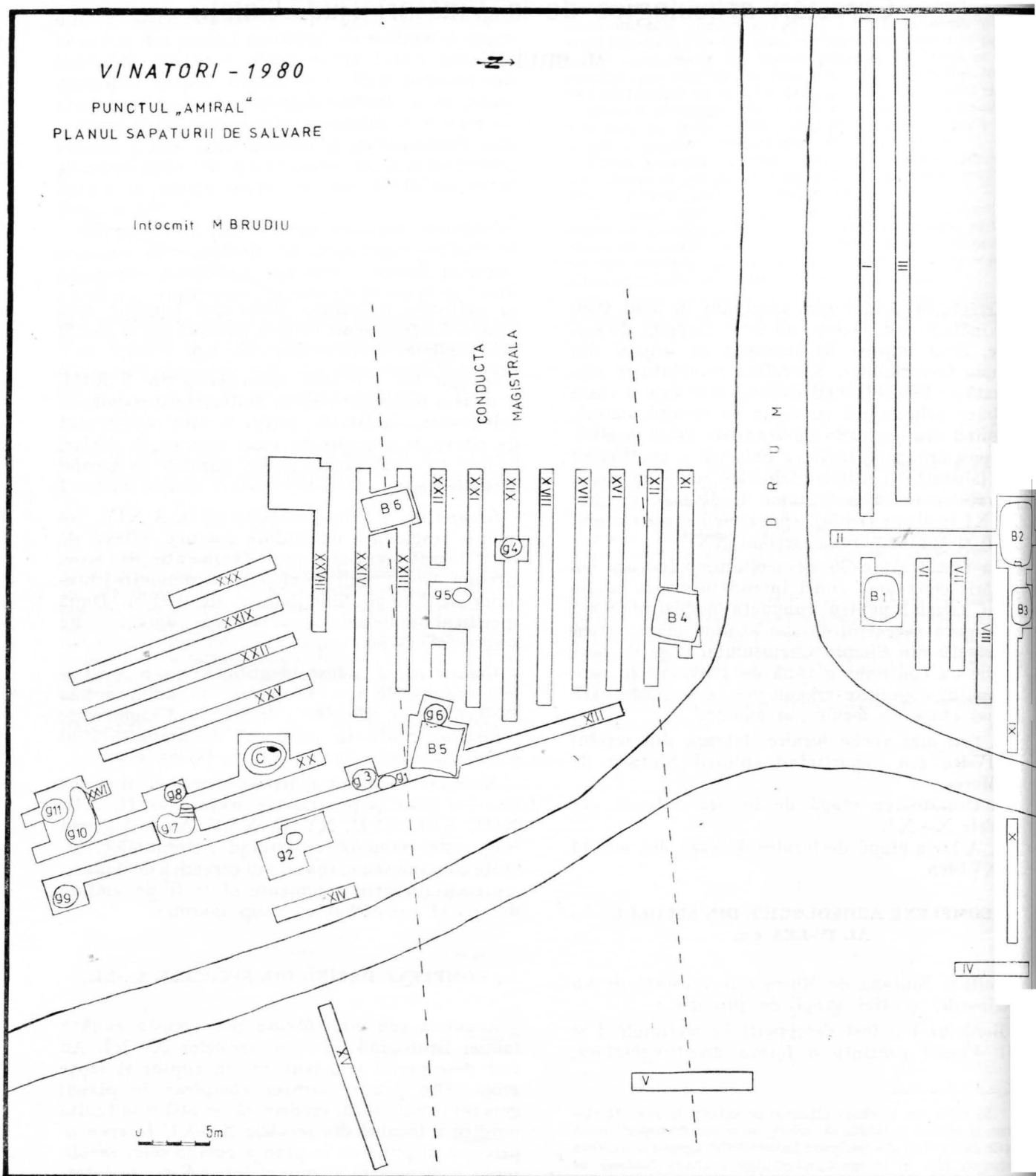

Fig. 1. Vinători — „Amiral”. Planul săpăturilor arheologice.

mată dintr-o vatră amenajată cu lipitură calcinată, la podea, și numeroase pietre (gresii și concrețiuni calcaroase), împrăștiate în zona dintre vatră și latura de vest. La mijlocul acestei laturi se află locul unde a fost încastrat în perete un par, probabil pentru susținerea grinzii acoperișului. La mijlocul laturii estice, pe podea, s-a descoperit un fragment de rîșniță din conglomerat de Carpați. Nu s-a putut descoperi girliciul bordeiului (fig. 1). În afara fragmentului de rîșniță s-a descoperit un număr redus de fragmente ceramice din secolele X—XI. Sărăcia materialului arheologic și lipsa unor urme de incendiu ne conduc la concluzia că acest semibordei a fost părăsit, dintr-o cauză pe care n-o putem explica în prezent.

Bordeiul V a fost descoperit în S XIII. Are o formă dreptunghiulară, avînd axul lung E—V. Laturile lungi sînt concave, ceea ce dă planului un aspect de strangulare la mijloc. Nu s-a putut găsi girliciul. Instalația de încălzire se află spre colțul de NE, fiind constituită dintr-o vatră de lut bătut și puternic calcinat, avînd în jur numeroase pietre de gresie locală, provenită din depozitele levantine. Pe latura de vest, și anume spre colțul de SV, s-a găsit marginea gropii nr. 6. Adîncimea bordeiului era de 0,80 m față de nivelul de călcare al secolului al X-lea.

În pămîntul de umplutură a gropii bordeiului s-au găsit fragmente ceramice databile în secolele X—XI (fig. 3/2). Din punctul de vedere al pastei predomină aceea cu ingredient de nisip, și în mai mică măsură se află ceramica cenușie fină, cu linii incizate orizontale.

Au mai fost antrenate cîteva fragmente ceramice hallstattiene și din secolul al IV-lea e.n.

Nu există urme de incendiu.

Bordeiul VI a fost descoperit în S XXIII și XXIV. Are formă trapezoidală, latura estică fiind mai mare. Colțurile sînt rotunjite și pereții puțin înclinați. Nu s-au găsit urme de pari.

Instalația de încălzire se află în colțul de NE, fiind formată dintr-un număr mare de pietre (gresii locale sau șisturi de Dobrogea) formînd o grămadă, în jurul căreia se află fragmente mai mari din vase. În interiorul pietrarului s-au mai găsit două bucăți de cărămidă romană, purtînd pe ambele fețe urme adînci de la ascuțitul unor unelte. O bucată de șist verde de Dobrogea este fațetată prin șlefuire. Tot în cadrul pietrarului a mai fost găsită o bucată de silex de Prut, utilizat probabil pentru aprinderea focului cu amnarul. Au fost descoperite două împungătoare din os, unul fiind pregătit prin șlefuire, celălalt fiind un os cu șlefuire de uzură. A mai fost descoperit un os tubular, rețezat la capete, folosit, probabil, pentru păstrarea acelor.

Materialul ceramic este cantitativ mai bogat în raport cu ceea ce s-a găsit în celelalte bordeie. Predominantă este ceramica cu ingrediente (nisip, calcar, scoică și mică pisată) ornamentată cu linii orizontale, vălurite sau cu puncte, toate realizate prin incizie. Vasele, de dimensiuni mari,

sînt lucrate atît la roată înceată cît și la roata rapidă. Cele care sînt lucrate la roata rapidă au buza răsfrîntă și profilată (fig. 2/1; fig. 3/1). A fost găsit și un fragment ceramic lucrat la roata înceată, avînd suprafața exterioară vopsită cu ocră vișiniu și ornamentată cu un grup de linii vălurite (fig. 2/3). Au fost găsite trei funduri de vase, două lucrate la roata înceată purtînd stampile (fig. 2/2; fig. 5/4).

Este prezentă și ceramica fină cenușie, care, datorită recalcinării, are pete gălbui și o puternică corodare.

În conținutul umpluturii bordeiului s-au mai găsit fragmente ceramice din secolul al IV-lea e.n.

Groapa 6 s-a găsit cu ocazia săpării bordeiului nr. 5. Groapa are o gură în formă de clopot care se lărgește pînă la diametrul de 2 m, unde ia formă de cilindru cu înălțimea de 0,60 cm. În conținutul gropii s-a găsit puțină cenușă și fragmente ceramice specifice secolului al X-lea, un inel de tîmplă, o aplică și un inel de bronz în stare fragmentară (fig. 6/4—6).

Pereții gropii au fost arși puternic.

Groapa 7 a fost descoperită în S XX. Are formă aproape ovală, iar la marginea vestică erau două trepte pentru acces în interiorul gropii, care avea pereții drepecți, iar fundul prezenta denivelări. Diametrul mare era de 3 m, iar cel mic de 2,30 m. Adîncimea maximă era de 1,90 m. Forma acestei gropi, ca și existența treptelor de acces spre interiorul ei ne pot indica rolul ei ca groapă din care s-a scos lutul necesar trebuințelor gospodărești. Această explicație poate fi confirmată și de marea cantitate de cenușă și fragmente ceramice, descoperite aici. După ce groapa s-a umplut, cenușa s-a depus în jurul acesteia, pe orizontul de călcare al așezării.

Din această groapă provine un bogat material ceramic, în stare fragmentară, databil în secolele X—XI și cîteva fragmente de amfore romane din secolul al III-lea și o căuie dacică, în stare fragmentară (fig. 5/7).

CERAMICA DIN SECOLELE X—XI

Ceramica locală aparține celor două categorii principale: a) cu degresant în pastă b) ceramică fină cenușie.

a) Ceramica cu degresant în pastă este dominantă și provine de la borcane. Degresantul este în primul rînd nisipul, uneori cu bobul fin, alteleori mai mare. Urmează apoi nisipul amestecat cu scoici pisate; probabil că acest nisip provine de pe faleza Brateșului. S-au mai folosit ca degresant, în măsură mai redusă, fluturași de mică, procurați din bolovani aduși dintr-o altă zonă.

Din fragmentele ceramice nu s-a putut reconstitui nici un vas. Din cercetarea atentă a părților componente se poate deduce însă că acestea provin de la peste 25 vase, toate aparținînd categoriei borcanelor. Majoritatea borcanelor erau la exterior de culoare gălbui-cărămizie, iar în spărtură — cu miezul peretelui cenușiu. Se mai

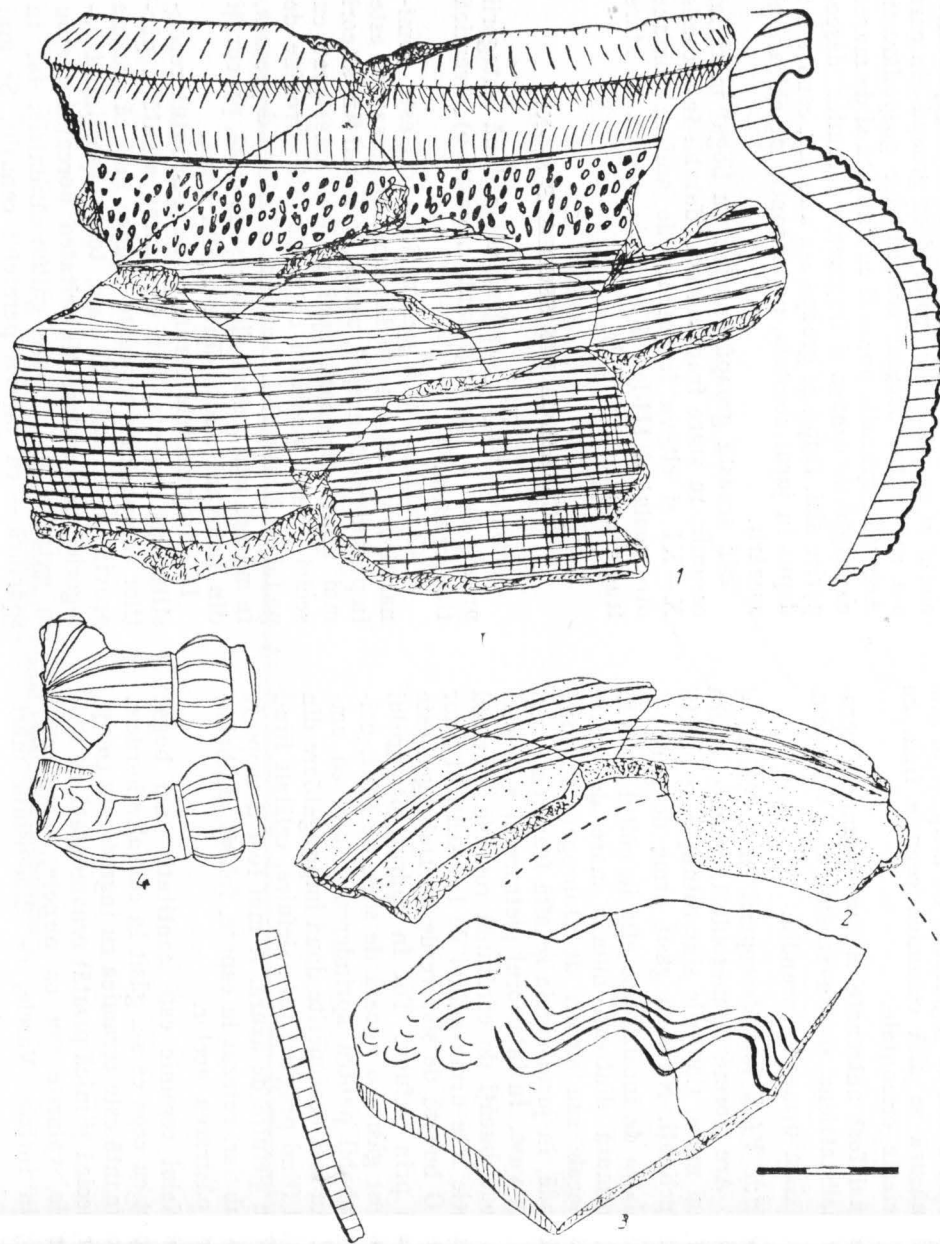

Fig. 2. Vinători — „Amiral”. 1—3 obiecte din bordeiul 6; 4 lulea din bordeiul 2.

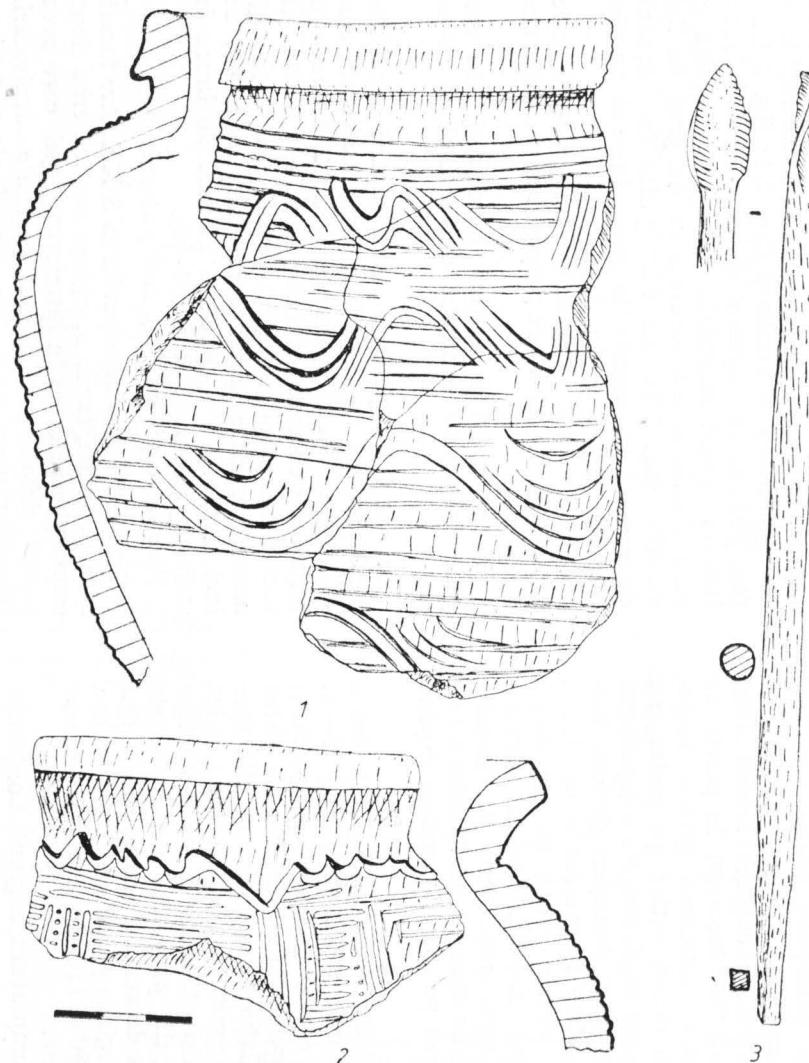

Fig. 3. Vinători — „Amiral”. Obiecte din inventarul arheologic: 1 din bordeiul 6; 2 din bordeiul 5; 3 din bordeiul 2.

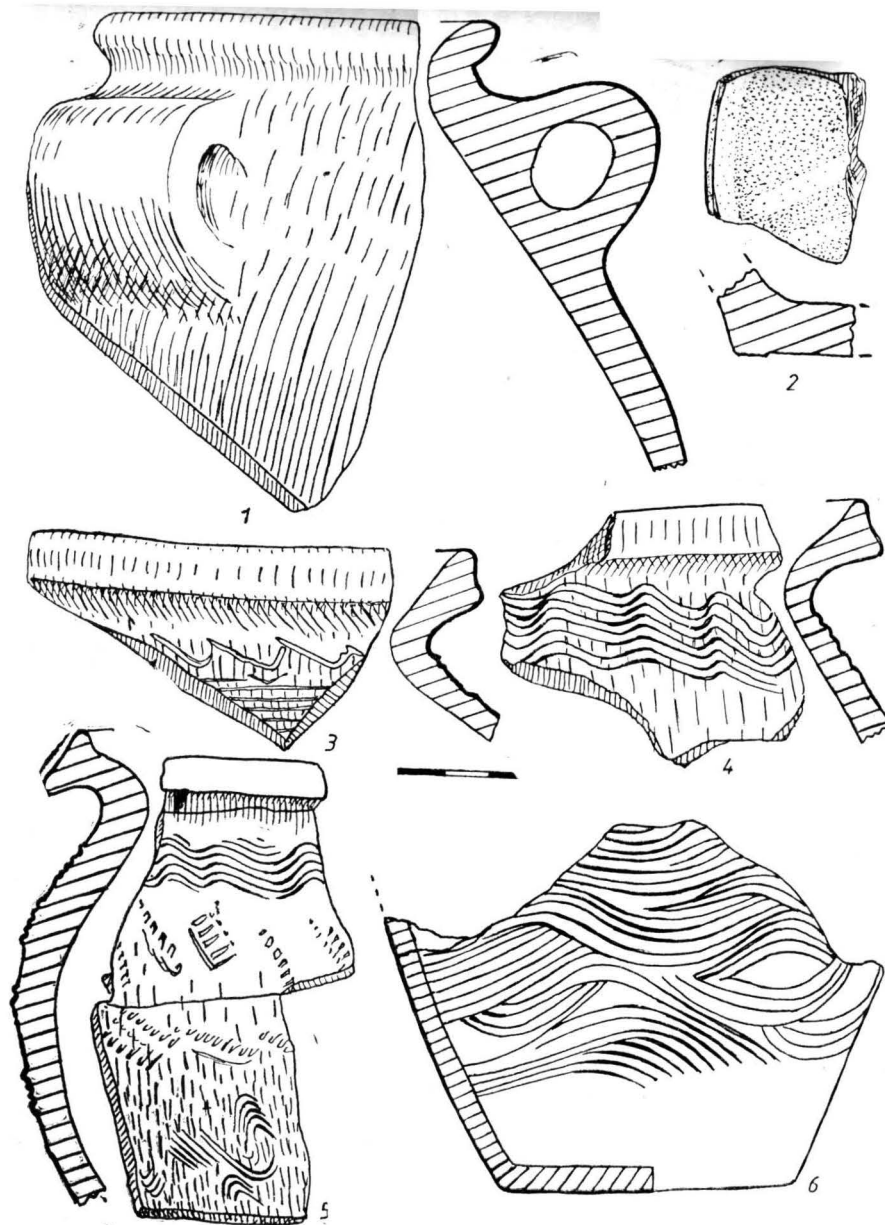

Fig. 4 Vinători-„Amiral”. Obiecte din groapa nr. 7.

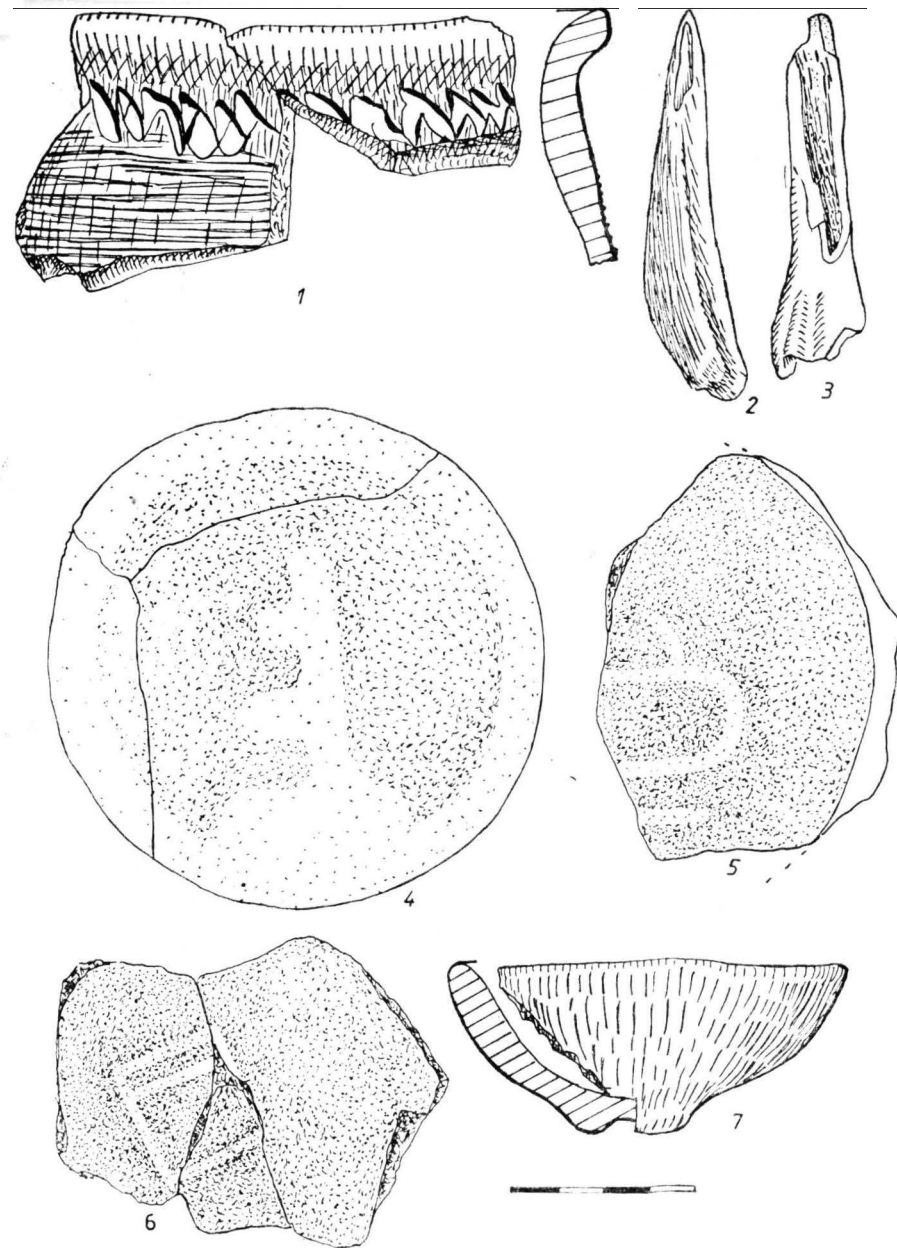

Fig. 5. Vinători — „Amiral”. Obiecte: 1 din groapa nr. 7; 2—4 din bordeiul 6; 5—6 din secțiunea 26; 7 ceașcă dacică antrenată în groapa nr. 7.

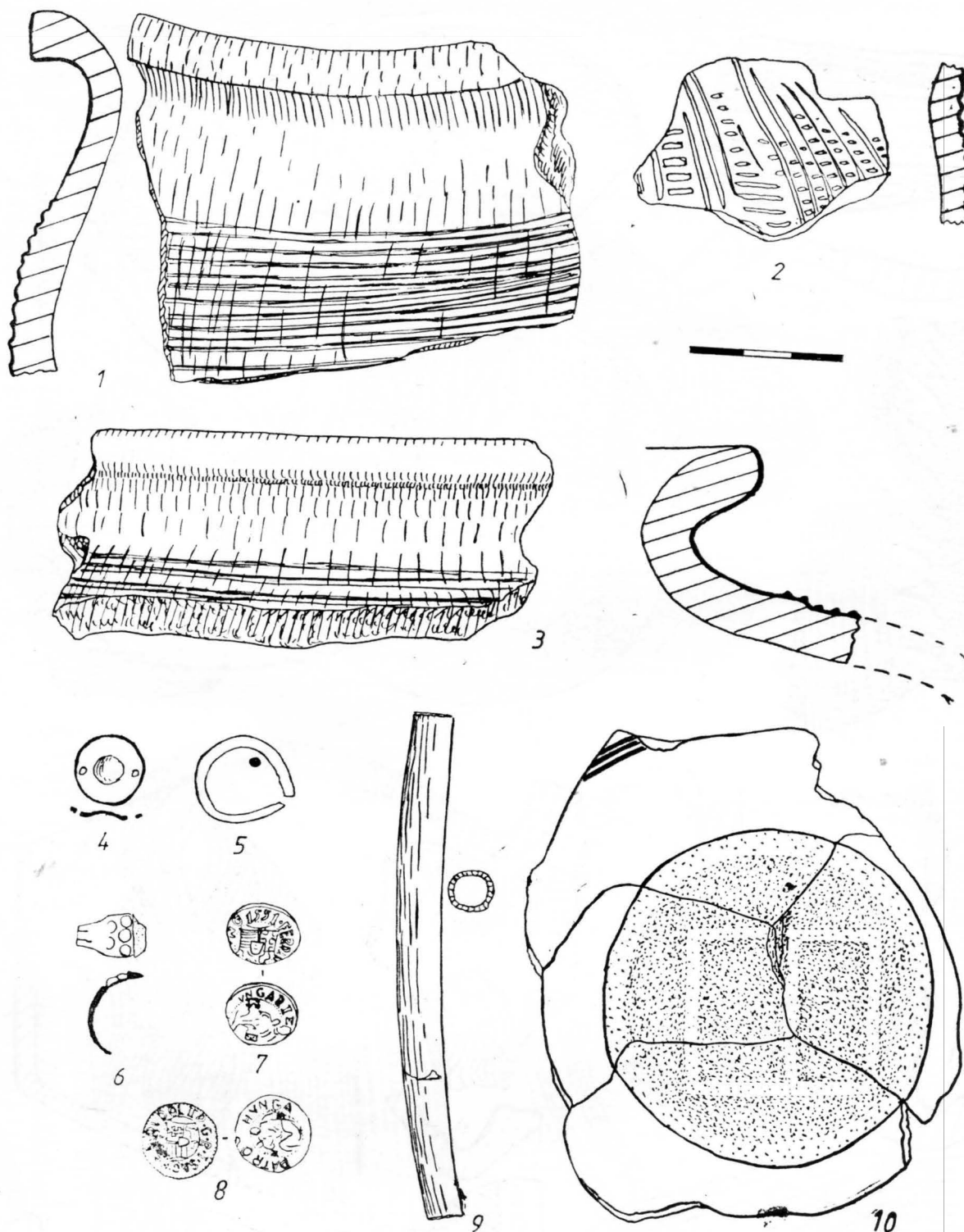

Fig. 6. Vlnători — „Amiral”. Obiecte: 1—3, 10 din groapa nr. 7; 4—6 din groapa nr. 6; 7 din bordeiul 3; 8 din bordeiul 2; 9 din bordeiul 6.

observă că nu toate vasele au fost arse astfel prezentînd uneori pete gălbui și negre pe suprafața lor. Puține sînt de culoare neagră și, de asemenea, puține sînt complet oxidate prin ardere pînă la roșu cărămiziu.

Din punct de vedere tipologic este documentat un tip de borcan cu umerii puternic bolțiți, gîtul

scurt și buza răsfrîntă (care poate fi teșită drept, sau puțin oblic, poate fi inelară, sau cu marginea profilată). (fig. 6/1, 3, 4/3—5).

Există apoi un tip de borcan cu umerii lăsați în jos, avînd gîtul puțin mai degajat, iar buza evazată teșită sau rotunjită (fig. 5/1).

Ornamentele. Predomină liniile orizontale, care înfășoară părțile principale ale corpului vasului.

Sub gîtul vaselor se găsește un registru ornamental realizat dintr-un șir de linii vălurite, sau cu virful culîtului. Uneori se întîlnește numai o singură linie vălurită. Sînt cazuri cînd lipsește acest registru. Liniile incizate sînt uneori adînci și late, alteori subțiri și dese (fig. 4/3—5; fig. 5/1).

Se întîlnește și o combinație a liniilor drepte cu cele vălurite, sau a celor vălurite cu grupuri de împunsături (fig. 4/3, 5). Uneori, exteriorul vasului este ornamentat cu benzi din linii incizate. Pe un fragment de vas se întîlnește ornamentul vălurit, din care, prin întretăiere, rezultă un fel de ochi (fig. 4/6).

Fundul vaselor este drept și simplu. Numai în două cazuri se găsesc semne în relief. În primul caz se distinge un dreptunghi tăiat de altă linie în două (fig. 6/10), iar în celălalt caz ornamentul este indescifrabil din cauza stării de conservare a fragmentului ceramic (fig. 4/2).

Din ceramica fină cenușie fac parte fragmente neîntregibile. Vasele sînt fie de dimensiuni mari, cu buza evazată și puțin profilată, fie de dimensiuni mai mici. Au fundul drept, iar exteriorul este ornamentat cu linii incizate sau cu linii lustruite. Există și cîteva fragmente din pastă fină de culoare gălbuie (fig. 3/1).

Groapa 8, ca și *groapa 7* din apropiere, a fost folosită pentru scoaterea lutului. Materialul ceramic din umplutura ei aparține secolelor X—XI. Categoria ceramicii cu ingredient este preponderantă, provenind de la aceleași tipuri de vase care s-au găsit și în *groapa 7*.

Groapa 9 a fost identificată în capătul sudic al secțiunii XIII. A fost o groapă mică, pentru scos lutul. S-au găsit fragmente ceramice cu ingredient în pastă, precum și din pastă de bună calitate, care sînt specifice secolelor X—XI.

Groapa 10. Această groapă este asemănătoare cu *groapa nr. 7*, din punct de vedere al destinației — groapă pentru scos lut.

Materialul arheologic este reprezentat de fragmente de vase databile în secolele X—XI. Din punctul de vedere al pastei, remarcăm trei categorii ceramice. a) Ceramică cu ingredient de nisip și mică, ornamentată cu linii, valuri și puncte incizate, vasele avînd gura răsfrîntă și profilată. Pasta are culoare roșie la exterior și este neagră în interior. Există și un fragment ceramic din pastă roșie compactă; b) O altă categorie ceramică este executată din caolin, fără ingredient; c) A treia categorie ceramică este de culoare cenușie fină, cu lustru sau cu linii lustruite la exterior.

Cuptorul nr. 1 a fost descoperit în secțiunea XX. Forma gropii este ovală, spre sud și vest peretele este înclinat, prezentînd și un ușor prag, iar fundul este drept. Nu au fost identificate gropi de pari.

Cuptorul se află în partea de nord-vest a gropii, fiind săpat în malul acesteia. Gura cuptorului și

vatra sînt luate. Gura este largă de 40 cm. Vatra are în interior o formă rotundă, cu diametrul de 1,40 m, și este mai joasă cu 7—8 cm față de gura cuptorului. Bolta era prăbușită total în interiorul cuptorului. Pe vatră am găsit un strat gros de cenușă. Lîngă gura cuptorului s-au descoperit cîteva fragmente ceramice din categoria cu ingredient, neîntregibile. Au mai fost găsite două pietre: o gresie locală și alta cu fluturări de mică, provenind din Carpați.

Umplutura bordeiului conține o mare cantitate de cenușă.

COMPLEXE DE LOCUIRE DIN SECOLUL AL XVI-LEA

Bordeiul II a fost descoperit în secțiunea II. Are o formă dreptunghiulară, cu axul mare est-vest. Intrarea se află pe latura estică, sub forma unui girliciu cu două trepte în interior. Colțurile bordeiului sînt rotunjite, iar pereții sînt puțin înclinați. Pe latura nordică, în apropierea colțului de est, se află vatra și hornul care a fost săpat în mal, avînd ieșirea spre exteriorul bordeiului. Vatra este din lipitură calcinată, avînd marginea ridicată. Aproape de mijlocul laturii de vest este locul unui par care susținea birna acoperișului. Această birnă se mai sprijinea și pe un stîlp a cărui groapă se află în interiorul bordeiului, la 0,60 m de latura de vest.

Birna din lemn de salcie care susținea acoperișul era de circa 0,30 m. Girliciul se afla pe latura estică. Adîncimea bordeiului, de la suprafața actuală, este de 1,42 m.

Inventarul arheologic este redus cantitativ. Au fost găsite cîteva fragmente ceramice din pastă roșie de bună calitate și unul provenind de la o farfurie din caolin, avînd smalț verde în interior. Au mai fost descoperite: o cutie de gresie, o piatră de brici din șist verde de Dobrogea, un sfredel de fier (fig. 3/3), o lulea fragmentară din pastă fină, neagră, și o monedă de argint din timpul lui Rudolf II, avînd scutul pe avers și Madona de la Sibiu pe revers (fig. 2/4; 6/7—8).

Credem că bordeiul a fost distrus de un incendiu, după ce locuitorii săi au reușit să-l evacueze.

Semibordeiul III a fost descoperit în secțiunea IX, la 1,50 m [est de bordeiul II. Are o formă dreptunghiulară, cu axul mare dispus est-vest. Colțurile sînt mai bine rotunjite decît la bordeiul II. Adîncimea semibordeiului III era de 0,50 m, față de nivelul actual.

Vatra se află pe latura de vest, fiind construită din lut, puternic calcinat. Marginea dinspre sud a vetrei era în apropierea girliciului bordeiului III.

Inventarul arheologic. Pe fundul semibordeiului III s-a găsit o monedă din argint din anul 1551, de la Ferdinand, avînd scutul pe avers, Madona de la Sibiu pe revers.

Materialul ceramic este format din puține fragmente, provenind de la vase din pastă roșie și din caolin. Vasul din caolin a fost parțial afumat, iar în rest se observă un ornament de

linii paralele subțiri sau mai late, din ocră. Au mai fost descoperite fragmente ceramice de la farfurii, lucrate din pastă roșie, având pe suprafața interioară un smalt alb, pe care s-a pictat cu un smalt păstos de culoare albastră. Ornamentele sînt puțin în relief și reprezintă motive fitomorfe. Tot din pastă roșie foarte fină este și un fragment de ulcior, ornamentat cu linii ușor incizate, orizontale, drepte sau vălurite. Pe umărul vasului se află ca ornament motivul șnurului răsucit. Menționăm prezența unei lulele din argilă cenușie, spartă la ambele capete.

Cercetările de salvare de la Vinători — punctul „Amiral” aduc contribuții noi asupra perioadei de formare și dezvoltare a poporului român. Dacă pentru perioada secolului al IV-lea complexe arheologice și materiale rezultate din săpături sînt cantitativ reduse, apariția lor în săpăturile de salvare din 1980, coroborată cu dovezile de locuire rezultate din săpăturile din 1979 ne indică existența unei foarte întinse așezări de tip Sîntana de Mureș, pe faleza Brateșului.

În ceea ce privește complexele de locuire din secolele X—XI, acestea, prin specificul inventarului arheologic, al ceramicii, poate avea bune analogii cu cele cunoscute la Dinogetia² și Șendreni³, atît din punct de vedere al pastei cu ingrediente, cît și al pastei fine cenușii. Fragmentele ceramice lucrate la roată înceată credem că aparțin secolului al X-lea. Bune analogii cu ceramica de la Șendreni găsim în repertoriul care este format din linii orizontale peste care uneori s-au tras linii mai scurte, oblice sau verticale (fig. 6/2 și fig. 3/2) sau linii vălurite sau în zig-zag (fig. 2/3; fig. 3/1, 2; fig. 4/3—6; fig. 5/1). La fel ca și la Șendreni, ies în evidență fundurile de vase cu diferite mărci de olar (fig. 2/2; 4/2; 5/4—6; 6/10). Unele piese de podoabă din groapa nr. 6 au analogii în bogatul repertoriu al podoabelor descoperite la Dinogetia, și anume: aplica de bronz, inelul de tîmplă și fragmentul de inel cu partea din față lătită (fig. 6/4—6), care sînt datate în secolul al XI-lea⁴.

Planurile bordeielor sînt identice, prin forma rectangulară, întotdeauna cu sursa de încălzire situată spre latura nordică, cu cele cunoscute îndeosebi pentru această perioadă, atît în Dobrogea, cît și în Cîmpia Română și podișul Moldovei.

Cele două locuințe medievale (bordeiul II și bordeiul III), datate cu monede din anul 1551 și respectiv 1587, prezintă, de asemenea, un interes deosebit pentru arheologia acestei etape, deoarece

în sud-estul Moldovei, pînă în prezent, nu au început cercetări sistematice în sate medievale românești. Cu tot inventarul lor sărac, aceste două locuințe aduc precizări de natură paleoetnografică cu privire la tipul de locuință la jumătatea mileniului nostru, precum și la o ocupație mai puțin documentată pînă acum, și anume lemnăritul, dacă admitem că sfredelul descoperit în bordeiul II, cu calități tehnice superioare, poate atesta acest meșteșug. Mai menționăm și prezența celor două pipe, care atestă fumatul ca deprindere a oamenilor din această zonă de acum peste 400 de ani.

Considerăm că rezultatele acestor cercetări de salvare vor incita interesul celor care urmăresc să adîncească problemele celor trei etape istorice atestate pe faleza Brateșului la Vinători, lingă Galați, continuîndu-și în viitor cercetările.

FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE SAUVETAGE A VÎNĂTORI (DEP. DE GALAȚI)

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques de sauvetage de Vinători dép. de Galați ont été déterminées par les travaux du système d'irrigation en voie de construction dans la Plaine de Covorlui. Les fouilles ont eu lieu sur la falaise du lac Brateș, au lieu-dit „Amiral”, où l'on a tracé 30 sections de contrôle qui ont mis en évidence plusieurs ensembles archéologiques.

Les ensembles les plus anciens appartiennent à la culture de Sîntana de Mureș: une habitation à demi enfouie dans le sol et trois fosses.

Les ensembles suivants datent des Xe—XIe siècles: trois habitations mi-enfouies, cinq fosses et un four avec fosse. Le mobilier de ces ensembles — céramique et objets de parure — date l'établissement des Xe—XIe siècles, les découvertes se rapprochant de celles de Dinogetia et de Șendreni — Galați.

On a également identifié, par deux habitations mi-enfouies, un habitat médiéval. Les habitations ont livré chacune une monnaie (1551 et 1578), ainsi que quelques fragments céramiques, une vrille et une pipe chacune.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Vinători — „Amiral”. Plan des fouilles archéologiques.

Fig. 2. Vinători — „Amiral”. 1—3 objets de l'habitation demi-enfouie 6; 4 pipe.

Fig. 3. Vinători — „Amiral”. Objets: 1 de l'habitation demi-enfouie 6; 2 de l'habitation demi-enfouie 5. 3 de l'habitation demi-enfouie 2.

Fig. 4. Vinători — „Amiral”. Objets de la fosse 7.

Fig. 5. Vinători — „Amiral”. Objets: 1 de la fosse 7; 2—4 de l'habitation demi-enfouie 6; 5—6 de la section 26; 7 tasse dace entraînée dans la fosse 7.

Fig. 6. Vinători — „Amiral”. Objets: 1—3, 10 de la fosse 7; 4—6 de la fosse 6; 7 de l'habitation demi-enfouie 3; 8 de l'habitation demi-enfouie 6.

² G. h. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa *Dinogetia*, I, 1967, p. 134—170.

³ Dan Gh. Teodor, *Danubius*, 1, 1967, p. 129—132; idem, *Teritoriul est carpatic în veacurile V—XI e.n.*, 1978, p. 115..

⁴ Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *op. cit.* p. 203, 284, 287.